

RAIDŽIŲ PAVEIKSLAI. Vizualioji poezija lietuvių kalba

Figūriniai eilėraščiai, formų, įmantrioji, konkrečioji, vizualioji poezija – tai terminai, skirti dailės elementais praturtintai poezijai. Tiesa, jie atsirado skirtingu metu ir nebūtinai reiškia visiškai tą patį, tačiau visi jie apibūdina eilėraščius, kuriuos galima ne tik skaityti, bet ir apžiūrėti. Galima pasakyti sudėtingiau: vizuali poezija – tai verbalinis tekstas, kuriam naują, papildomą dimensiją suteikia literatūrai nebūdinga vizuali aranžuotė. Arba paprasčiau – tai eilėraščiai, apsimetę piešiniais. Iš raidžių, žodžių sudėliotos figūros, formos, pavidalai, kuriuos galima ir skaityti, ir apžiūrėti. Tiesa, šiais laikais pasitaiko eilėraščių, kuriuose nebėra teksto, nebėra žodžių, tik brūkšniai, dėmės, figūros... Ar tai eilėraščiai? Kodėl gi ne? Juk neretai sakoma, kad poezija – ne gražūs žodžiai, ne įmantrios eilutės, o tai, kas slypi už žodžių, tarp eilučių ar kaip nors panašiai. Vadinasi, galima atsisakyti žodžių, bet pamėginti išsaugoti tai, kas galbūt slypi už žodžių.

Filosofiškai žvelgiant, kiekvieną užrašytą ar atspausdintą eilėrašį galima vertinti kaip vizualų kūrinį: ne tik kaip tekstą, bet ir kaip abstraktų piešinį – tam tikrų ženklų rezginį. Ką jau kalbėti apie poeto rankraštį: savita rašysena, išbraukymai, pataisymai, piešinėliai paraštėse.

Neretai vizualią poeziją kuria dailininkai, arba daile, fotografija besidomintys poetai, t. y. žmonės, neužsisklendę vienoje meno srity. Vizualioji poezija artima kaligrafijai, mašinraščio ar ASCII menui.

Teigiama, jog pirmieji vizualūs eilėraščiai sukurti III a. pr. mūsų erą. Vadinasi, tokia poezija gyvuoja, vystosi, keičiasi ir tobulėja daugiau nei du tūkstančius metų. Vizualių tekstų atsiradimas ir raida keičia poezijos sampratą. Pasaulyje sukurta ir tebekuriama daugybė įdomių dalykėlių, tačiau tik nedaugelis lietuvių poetų bent kartą pamėgino sukurti vizualų tekstą.

Vizualūs eilėraščiai lotynų kalba – *įmantrioji poezija* – Lietuvoje kurti XVII a. Pavyzdžiui, knygoje *Ludi Litterarii* (Vilniaus akademijos spaustuvė, 1670 m.), skirtoje Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Mykolo Kaributo Višnioveckio vestuvėms su Austrijos imperatoriaus Leopoldo I Habsburgo seserimi Eleonora, skelbiami kvadrato, kryžiaus, rombo ir netgi vartų formos tekstai.

Lietuvių kalba vizualūs eilėraščiai imti kurti tik XX a. antroje pusėje. Jeigu neminėsime keturėjininkų, iš kurių tik Petras Tarulis šį tą nubraižė „Nuovakarių skiauteryse“ (proza! – „Keturi vėjai“, Nr. 1) ir Antanas Rimydis įterpė poezio filmo statybą skelbiantį plakatą į eilėraštį „Nuo antros valandos iki ketvirtai“ („Knyga be vardo“, 1926 m.).

Rimo Vėžio „Eilėraštis banano formoje“ (1969 m.) galėtų būti raktas į šiuolaikinio meno ir šiandienės literatūros pasaulį:

eilėraštis poeto
be prasmės —
absurdo uraganas;
ir jei iš manęs
norite prasmės,
gerai,
pasiųsiu ryt
jums telegramą!

Poezijos knyga – ne informacinis leidinys, ne laikraštis, kad būtų kupina žinių ir prasmių. Galbūt ji turi teisę būti beprasmė, arba nesuprasta.

Ir čia į galvą ateina S. Gedos „Vienatvės piešinys per Jonines“ – tarsi kuolais aptvertas laukas. Šį ovalą (nors man atrodo, kad tai rombas), sudarytą tik iš vertikalių brūkšnelių (o gal didžiųjų raidžių I?) kalbininkas Skirmantas Valentas apibūdina kaip „poeziją be teksto“. R. Vėžio „Eilėraštis banano formoje“ ir S. Gedos „Vienatvės piešinys per Jonines“ galėtų būti du riboženkliai, žymintys lietuvių vizualiosios poezijos užimtą teritoriją. Pirmasis reikštų pradžia, nesudėtingų formų eilėraščius, paprastus žodžių piešinius, antrasis – pabaigą, arčiau kurios telktųsi abstraktesni kūriniai, išsiverčiantys be žodžių, ar net be raidžių.

Nemanau, kad vizualiems eilėraščiams suprasti būtinas specialus išsilavinimas ar ypatingas įžvalgumas. Tačiau būtina atmesti stereotipą, kad eilėraštis – bet koks neišvengiamai rimuotas tekstukas. Ir būtina turėti bent po lašą geranoriškumo, nuovokos ir žaismės.

Benediktas Januševičius